

УДК 930.2(477.7):929.52=14Аверіно«18/19»

DOI: 10.20535/2307-5244.51.2020.220176

В. В. Томазов

ORCID: 0000-0003-4052-9438

Інститут історії України НАН України

V. Tomazov

Institute of History of Ukraine of the NAS of Ukraine

ГРЕЦЬКИЙ РІД АВЕРІНО В ТАГАНРОЗІ (КІНЕЦЬ XVIII — ПОЧАТОК XX СТ.)

*Greek Clan of Avgerino in Tahanroh
(Late 18th — Early 20th Cent.)*

Автор на значній джерельній базі реконструює історію таганрозької гілки роду Аверіно, який походив з острова Хіос в Егейському морі та належав до місцевої аристократії. Наприкінці XVIII ст. Аверіно оселились у Таганрозі й Одесі, де, спираючись на впливових родичів та значний капітал, відразу посіли помітне місце серед купецтва. Представники роду відігравали значну роль в економічному, культурному й громадському житті нової батьківщини.

Ключові слова: Таганрог, Аверіно, Хіос, гільдія, купець, спадковий почесний громадянин.

The south of Ukraine at the end of XVIII — beginning of XIX century becomes one of the most important world trade centers of agricultural products. One of the factors that contributed to this was the development of the ports in such cities as Odesa, Mykolaiv, Mariupol, Berdiansk, and Tahanroh. Driven by the possibility of receiving surplus profits, the merchants from different countries settled there and founded powerful export-import enterprises. Among those merchants, there were numerous immigrants from the Greek island Chios, in particular Avgerino. The residents of Chios concentrated enormous capital in their hands, and for decades they controlled the whole Mediterranean trade of southern Ukrainian and Bessarabian ports.

Unfortunately, the business activity of merchants of Avgerino family is under-researched. Therefore, the purpose of this study is to provide the prosopographic portrait of several generations of Avgerino family that resided in Tahanroh and played significant role in all spheres of life of this trade centre and port city in the south of Ukraine.

Using the archive documents, majority of which are put into scientific circulation for the first time, we described the social status of Avgerino family, its place in the history of Tahanroh, investigated the processes of social adaptation of the family representatives and their national self-identity.

The research methodology is based on the principles of historicism, scientific cognition, objectivity, and interdisciplinarity. The paper uses the following general historical methods: inductive and deductive, retrospective, structural and systemic, as well as the research tools adopted from related disciplines and areas (genealogy, prosopography, biophysics, cultural studies, sociology, etc.).

It was concluded that the change in the world trade business environment had impacted the destiny of the Avegrino family. While some members of the family left the territories of the Russian empire, continuing their business activity abroad, the others acquired Russian citizenship and disengaged from economic activity, entered the government service, concentrated land resources in their hands, were elected to civil posts, or devoted their life to charity. The matrimonial policy of family representatives changed as well. Traditional marriages with representatives of Chios aristocracy were substituted by the marriages with representatives of multinational merchants and nobility of the Russian empire that accelerated the process of social adaptation and cultural assimilation.

Keywords: Tahanroh, the Avgerinos, Chios, guild, merchant, honorary citizen by birth.

Наприкінці XVIII — початку XIX ст. південь України став одним з найпотужніших світових центрів торгівлі сільськогосподарською продукцією, перш за все збіжжям. Цьому сприяли численні зручні порти на узбережжі Чорного й Азовського морів: Одеса, Миколаїв, Маріуполь, Бердянськ, Таганрог. Відчувши можливість отримання надприбутків, сюди з різних країн почали переселятися купці, які за кілька десятиліть заснували могутні експортно-імпортні фірми. Серед власників торгових домів було чимало вихідців з грецького острова Хіос в Егейському морі: Родоканакі, Маврогородато, Севастопуло, Скараманга, Раллі, Аверіно, Петрококкіно та ін. Пов'язані між собою кровними узами та діловими відносинами, вони зосередили в своїх руках величезний капітал та десятки років контролювали значну частину торговельних операцій чорноморських і азовських портів. Величезним був внесок представників цієї етносоціальної групи в культурне й громадське життя регіону.

Висвітленню діяльності купців-хіосців на теренах Південної України присвячено праці як закордонних авторів (Морозан, В. 2015; Αυγητίδης, К. 2004; Καρδάσης, В. 2009; Παλουλίδης, К. 1999; Χαρλαύτη Τζ., 1997), так і вітчизняних (Μπελοούσοβα, Λ. 2007; Τόμαζοβ, В. 2010; Решетов, С. 2009; Терентьева, Н. & Тіщенко, Г. 2001). Але дослідники, як правило, концентрують увагу лише на економічному потенціалі торгових домів, які заснували хіосці. А іноземні науковці недостатньо використовують матеріали українських і російських архівів. Це цілком зрозуміло, позаяк особливістю джерельної бази для всебічної реконструкції історії цієї етносоціальної групи

є розпорошеність документів, надзвичайно різноманітних як за походженням, так і за змістом, по фондах різних інституцій державного, міського та церковного управління. Лише останнім часом почали з'являтися розвідки, де висвітлюється історія окремих родів у всій багатогранності життя їх представників — родинні зв'язки, службова, культурна, економічна, філантропічна діяльність, майновий стан тощо.

На жаль, діяльність купців Аверіно практично не досліджена. Тому метою цієї праці є створення просопографічного портрета кількох поколінь указаної родини, що мешкали в Таганрозі та відігравали визначну роль у всіх сферах життя цього торговельного та портового міста Півдня України.

Аверіно — старовинний грецький рід, який у другій половині XIV ст. облаштувався на острові Лесбос в Егейському морі, що тоді перебував під владою генуезької родини Гаттілузі. Тут представники роду заснували фортецю, яка носила назву «Форт Аверіно». Після того, як острів захопили турки 1462 р., Аверіно знайшли притулок на сусідньому Хіосі¹, де породичалися з місцевою аристократією й посідали провідне місце у суспільно-політичному та економічному житті. Згодом представники роду, які проводили комерційні операції, оселились у Константинополі та Смірні (Argenti, P. 1955, v. 1, p. 57–59).

1793 р. до Таганрога, одного з ключових портів у системі середземноморської торгівлі, перебрався Олександр Антонович Аверіно. Він народився на Хіосі 1772 р. в родині місцевих аристократів Антона Олександровича Аверіно (1735, Хіос — 1800, Хіос) та Олени Скарлатівни Маврогордато (1750, Хіос — 1818, Таганрог) з гілки Скарлати (Argenti, P. 1955, v. 2, p. 19–20). Як і більшість їхніх земляків, Аверіно торгували й проводили банківські операції. 1795 р. Олександр відкрив крамницю. 1803 р. у Таганрозі він разом з братом Федором за допомогою свого багатого, впливового та бездітного дядька Івана Антоновича Аверіно (1741, Хіос — 1815, Смірна), консула Російської імперії в Смірні й кавалера ордена св. Георгія, заснував перший у Російській імперії хіосський торговий дім під назвою «Аверіно та сини», філіал якого діяв в Одесі під керівництвом Федора Антоновича Аверіно (Argenti, P. 1955, v. 1, p. 58).

1822 р. під час хіоської різанини маєток Аверіно в Камбосі, аристократичному районі Хіоса, було розграбовано й знищено. Дружина Олександра та його молодші діти — Бату, 12 років, і Пантелій, 9 років, потрапили до турецького полону та були звільнені за величезний викуп, який сплатив молодший брат Олександра Антоновича — Пантелій Аверіно (1779, Хіос — 23 березня 1859, Сіра), генеральний консул Російської імперії в Смірні та кавалер ордена св. Володимира (Argenti, P. 1955, v. 1, p. 59).

¹ З 1500 р. одна з гілок роду мешкала на острові Кефалонія, звідки деякі представники місцевих Аверіно у другій половині XVIII ст. перебралися до Таганрога.

Як іноземець Олександр Антонович 28 квітня 1824 р. був долучений указом Катеринославської казенної палати разом з дітьми до 3-ї гільдії «таганрозького грецького купецтва». 15 січня 1825 р. він у Таганрозькому грецькому магістраті присягнув на підданство Російської імперії. 1830 р. Олександр Аверіно записаний до 2-ї гільдії місцевого купецтва, а 1834 р. — до 1-ї гільдії, де перебував «поспіль та неперервно» десять років¹. Негоціант був нагороджений орденами св. Анни та св. Станіслава (Argenti, P. 1955, v. 2, p. 20).

1804 р. Олександр Аверіно на Хіосі вінчався з Марією Псіха (1785, Хіос — 9 липня 1838, Таганрог), дочкою хіоського аристократа Янніса Псіха (Argenti, P. 1955, v. 1, p. 59)².

Це подружжя мало трьох синів — Антона, Івана, Пантелія та дочку Батуту, які були записані разом з батьком до купецтва. На 1834 р. у 1-й гільдії з батьком в одному нероздільному капіталі перебував тільки син Іван з дружиною³.

14 квітня 1844 р. Олександр Аверіно звернувся з клопотанням про возведення його та його сина Івана у спадкове почесне громадянство на підставі багаторічного сумлінного перебування в купецьких гільдіях⁴. 28 серпня 1844 р. Герольдія винесла рішення про обґрунтованість прав прохача на зазначене почесне звання, але вимагала від Івана документально підтвердити його законне походження від батьків і довідку про надійність⁵. 29 листопада 1845 р. після досилання необхідних документів Іван Олександрович разом з дружиною також був визнаний у спадковому почесному громадянстві⁶. Видати відповідну грамоту ухвалила Герольдія 12 серпня 1846 р.⁷

Послугувався Олександр Антонович виключно грецькою мовою, а російської, як і більшість хіосців, не знав. Про це свідчать документи

¹ Рос. гос. истор. архив (РГИА), ф. 1343. Департамент Герольдії Правительствующего сената, оп. 39, д. 25. По прошенню таганрозького греческого 1-й гильдии купца Александра Антонова Аверино о возведении его в потомственное почетное гражданство, 1844–1845 гг., л. 2–2 об.

² Однак, відповідно до документів, що зберігаються у справі Аверіно про долучення до спадкового почесного громадянства, його дружина називається Луллою (тобто Юлією) Іванівною: РГИА, ф. 1343. Департамент Герольдії Правительствующего сената, оп. 39, д. 25. По прошенню таганрозького греческого 1-й гильдии купца Александра Антонова Аверино о возведении его в потомственное почетное гражданство, 1844–1845 гг., л. 14–14 об.

³ РГИА, ф. 1343. Департамент Герольдії Правительствующего сената, оп. 39, д. 25. По прошенню таганрозького греческого 1-й гильдии купца Александра Антонова Аверино о возведении его в потомственное почетное гражданство, 1844–1845 гг., л. 2–2 об.

⁴ РГИА, ф. 1343. Департамент Герольдії Правительствующего сената, оп. 39, д. 25. По прошенню таганрозького греческого 1-й гильдии купца Александра Антонова Аверино о возведении его в потомственное почетное гражданство, 1844–1845 гг., л. 1–1 об.

⁵ РГИА, ф. 1343. Департамент Герольдії Правительствующего сената, оп. 39, д. 25. По прошенню таганрозького греческого 1-й гильдии купца Александра Антонова Аверино о возведении его в потомственное почетное гражданство, 1844–1845 гг., л. 4–6 об., 16–19 об.

⁶ РГИА, ф. 1343. Департамент Герольдії Правительствующего сената, оп. 39, д. 25. По прошенню таганрозького греческого 1-й гильдии купца Александра Антонова Аверино о возведении его в потомственное почетное гражданство, 1844–1845 гг., л. 53–53 об.

⁷ РГИА, ф. 1343. Департамент Герольдії Правительствующего сената, оп. 39, д. 25. По прошенню таганрозького греческого 1-й гильдии купца Александра Антонова Аверино о возведении его в потомственное почетное гражданство, 1844–1845 гг., л. 51.

зі справи про почесне громадянство негоціанта — і клопотання, і доручення написані грецькою мовою¹.

За відомостями знавця генеалогії хіоських родів Ф. Аргенті, Олександр Аверіно помер у Таганрозі 1843 р. (Argenti, P. 1955, v. 2, p. 20), що не відповідає зазначеним фактам. Тому, швидше за все, він помер не раніше, ніж у квітні 1844 р.² Дружина Олександра Антоновича померла в Таганрозі 9 липня 1838 р. (Argenti, P. 1955, v. 2, p. 20).

Із усіх синів Олександра тільки Іван залишався вірним справі батька, допомагаючи йому в управлінні торговою фірмою. Ф. Аргенті вважав, що Іван Антонович народився на Хіосі 1809 р. (Argenti, P. 1955, v. 2, p. 21). Однак архівні документи, що є в нашому розпорядженні, містять іншу дату. В родини Аверіно не було метричного витягу про народження сина. Замість цього вони заручилися свідченнями своїх грецьких родичів та партнерів — керченських купців 1-ї гільдії Євстратія Галаті та Михайла Хіонакі, таганрозьких купців 1-ї гільдії Павла Травло, Костянтина Куцупи, Георгія Попова й таганрозького купця 2-ї гільдії Миколи Бахрова, яке вони підписали 2 серпня 1844 р. У документі зазначалося, що «Іван дійсно прижитий у законному шлюбі Олександра Антоновича Аверіно з його дружиною Луллою, Івановою дочкою, за кордоном на острові Хіос, де за звичаями грекоросійської церкви був охрещений». Підписанти пояснювали, що «метричні свідоцтва в закордонних місцях не існують та такі жодному з тамошніх уродженців не видаються»³. У другому листі, надісланому на прохання Аверіно, громадяни острова Хіос у листопаді 1845 р. засвідчили, що Іван народився на Хіосі 1806 р. Відсутність справжнього документа вони пояснювали розоренням і спустошенням, яке скоїли турки на острові під час різанини 1822 р.⁴ Ці документи визнали російські державні органи⁵.

Кримська (східна) війна негативно вплинула на економічний розвиток Російської імперії. Експортно-імпортні компанії, що спеціалізувалися на міжнародній торгівлі російським збіжжям та іншою продукцією сільського господарства, зазнавали значних збитків. Перед купцями, зокрема хіосцями, постало питання визначення свого майбутнього. Багатьом з них

¹ РГИА, ф. 1343. Департамент Герольдії Правительствующего сената, оп. 39, д. 25. По прошенню таганрогского греческого 1-й гильдии купца Александра Антонова Аверино о возведении его в потомственное почетное гражданство, 1844–1845 гг., л. 30–31 об., 46–46 об.

² РГИА, ф. 1343. Департамент Герольдії Правительствующего сената, оп. 39, д. 25. По прошенню таганрогского греческого 1-й гильдии купца Александра Антонова Аверино о возведении его в потомственное почетное гражданство, 1844–1845 гг., л. 1–1 об.

³ РГИА, ф. 1343. Департамент Герольдії Правительствующего сената, оп. 39, д. 25. По прошенню таганрогского греческого 1-й гильдии купца Александра Антонова Аверино о возведении его в потомственное почетное гражданство, 1844–1845 гг., л. 14–14 об.

⁴ РГИА, ф. 1343. Департамент Герольдії Правительствующего сената, оп. 39, д. 25. По прошенню таганрогского греческого 1-й гильдии купца Александра Антонова Аверино о возведении его в потомственное почетное гражданство, 1844–1845 гг., л. 30–32.

⁵ РГИА, ф. 1343. Департамент Герольдії Правительствующего сената, оп. 39, д. 25. По прошенню таганрогского греческого 1-й гильдии купца Александра Антонова Аверино о возведении его в потомственное почетное гражданство, 1844–1845 гг., л. 35–44.

довелося закрити свої фірми в Російській імперії та перебраться в інші країни (Томазов, В. 2016, с. 57; Томазов, В. 2014, с. 104).

Саме так вчинив Іван Олександрович Аверіно, перебравшись на початку 1850-х рр. на острів Корфу, де загинув 1857 р. Під час одного зі свят прийняв запрошення приятеля — верховний лорд-комісар Іонічних островів — розділити місце поруч з ним та зазнав ножового удару в серце від місцевого мешканця, борця з англійським поневоленням, який переплутав Івана Аверіно з лордом (Argenti, P. 1955, v. 1, p. 58–59).

13 листопада 1839 р. Іван у 33 років, першим шлюбом, вінчався в Таганрозькій грецькій церкві Царя Костянтина з грецькою підданою, дівчиною Вірою Павлівною Маврогордато, 28 років. Свідками таїнства були таганрозький купець Георгій Кануро, керченський купець Мануїл Скіліці, одеський купець Микола Раллі й таганрозький купець Пандія Скараманга¹. Віра Павлівна народилася на Хіосі 1811 р. та була дочкою місцевих аристократів Павла Лукича Маврогордато (? — 20 червня 1839, Сіра) з гілки Вітелла й Франги Дмитрівни Петрококкіно (1784, Хіос — 18 серпня 1871, Хіос) з гілки Гамартонос (Argenti, P. 1955, v. 2, p. 86, 92). Цей шлюб був цілком у дусі хіоської матримоніальної політики: наречені перебували між собою в різноманітних родинних зв'язках. До того ж Віра доводилася двоюрідною сестрою таганрозькому купцю Дмитру Миколайовичу Петрококкіно та троюрідною сестрою одеському і миколаївському купцю Амвросію Пантелейовичу Маврогордато (Argenti, P. 1955, v. 2, p. 86, 92).

У Івана й Віри Аверіно не було дітей. Після смерті чоловіка Віра Павлівна 1857 р. в Константинополі вийшла заміж за хіоського аристократа Євстратія Михайловича Вуро (1803, Хіос — 3 травня 1861, Хіос). Померла вона 1890 р. в Афінах (Argenti, P. 1955, v. 2, p. 92).

Молодший з синів Олександра Аверіно — Пантелій — народився на Хіосі 1813 р. та помер у Таганрозі 11 липня 1838 р. Юнак не був одружений та не залишив нащадків (Argenti, P. 1955, v. 2, p. 20)².

Старший син Олександра Аверіно — Антон — народився на Хіосі 1805 р. (Argenti, P. 1955, v. 2, p. 21). На 1834 р. він, після закінчення «курсу наук», отримав чин 12-го класу та вступив на державну службу³. За відомостями Ф. Аргенті, Антон Аверіно навчався в Царськосільському лицейі, був одним з найкращих його випускників, блискучим знавцем права й одним з керівни-

¹ РГИА, ф. 1343. Департамент Герольдії Правительствующего сената, оп. 39, л. 25. По прошенню таганрогского греческого 1-й гильдии купца Александра Антонова Аверино о возведении его в потомственное почетное гражданство, 1844–1845 гг., л. 12–12 об.

² РГИА, ф. 1343. Департамент Герольдії Правительствующего сената, оп. 39, л. 25. По прошенню таганрогского греческого 1-й гильдии купца Александра Антонова Аверино о возведении его в потомственное почетное гражданство, 1844–1845 гг., л. 2–2 об.

³ РГИА, ф. 1343. Департамент Герольдії Правительствующего сената, оп. 39, л. 25. По прошенню таганрогского греческого 1-й гильдии купца Александра Антонова Аверино о возведении его в потомственное почетное гражданство, 1844–1845 гг., л. 2–2 об.

ків Таганрозької скарбниці. 1843 р., у 38 років, він залишив державну службу (Argenti, P. 1955, v. 1, p. 58) і був обраний членом правління Таганрозького приказу громадського опікуництва та гласним Таганрозької міської думи (Новороссийский календар на 1845 г. 1844, с. 193, 194, 195). 1850 р. Господарським департаментом Міністерства внутрішніх справ Російської імперії Антон Олександрович вже в чині колезького радника був призначений на чергові чотири роки членом ради Таганрозького приказу громадського опікуництва¹. А на 1869 р. його ім'я значиться серед присяжних повірених Таганрога². Він був кавалером російських орденів св. Володимира, св. Анни, св. Станіслава й грецького ордена Спасителя (Argenti, P. 1955, v. 2, p. 21).

У грудні 1835 р. Антон Аверіно вінчався з Софією Герасимівною Потічкіною (1815, Таганрог — 28 травня 1887, Таганрог), дочкою Герасима Потічкіна та його дружини Аннетти Дракулі. Дітей у цього подружжя не було (Argenti, P. 1955, v. 2, p. 21).

Аверіно володіли значною нерухомістю як у Таганрозі, так і поблизу з містом³. Зокрема, їм на початку XIX ст. належала земельна ділянка на розі Комерційного пров. та вул. Грецької, де було зведено два двоповерхових будинки (нині Український пров., 7 та вул. Грецька, 50/11). Перший споруджено 1818 р. та згодом продано родині Муссурі, а другий, який вважається пам'яткою архітектури регіонального значення, з'явився в першій половині XIX ст. Цим будинком володіли певний час Антон Олександрович та його дружина Софія Герасимівна, після смерті якої він був проданий⁴.

Батуа (Бату, Іпатія), єдина дочка Олександра Аверіно, народилася на Хіосі 1810 р., а в жовтні 1833 р. у Таганрозі вінчалася зі своїм троюрідним братом Миколою Михайловичем Аверіно. Наречений був сином купця Михайла Пантелійовича Аверіно та Марії Македускі. Народився Микола в Таганрозі 14 листопада 1803 р. та служив у державних органах канцеляристом (Argenti, P. 1955, v. 2, p. 20). Згодом він отримав чин колезького реєстратора⁵, найнижчий за табелю про ранги, та ордені св. Володимира, св. Анни й св. Станіслава

¹ РГИА, ф. 1287. Хозяйственный департамент Министерства внутренних дел, оп. 46, д. 943. Дело об утверждении коллежского секретаря аверино членом Совета Таганрогского приказа общественного призрения. 1850–1854. 10 л.

² Чехова улица, дом 69. Исторический Таганрог. URL : <https://cutt.ly/2jYJzHZ> (Обращение: 17.04.2018).

³ РГИА, ф. 1287. Хозяйственный департамент Министерства внутренних дел, оп. 29, д. 525. По указу Сената о давлении заключения о выдаче купцу Авверино данной на владение участком земли близ города Таганрога. 1846–1847. 12 л.

⁴ Греческая улица, дом 50/11. Исторический Таганрог. URL : <https://cutt.ly/VjYJcg8> (Обращение: 17.04.2018). Генеалогія Аверіно, яку наводять таганрозькі краєзнавці, сильно перекручена, містить багато помилок та хибних відомостей.

⁵ РДИА, ф. 1343, Департамент Герольдии Правительствующего сената, оп. 39, д. 2854. О почетном гражданстве Маврокордато. 1867–1868, л 2–2 об. Саме «колезьким реєстратором» названий Микола Михайлович Аверіно у запису про вінчання відомого таганрозького та ростовського купця Костянтина Миколайовича Маврогордато з Аталантою Франгулісівною Петрококкіно. Вінчання відбулося 24 червня 1851 р. у таганрозькій Царекостянтинівській церкві, Микола Михайлович був свідком.

ва (Argenti, P. 1955, v. 2, p. 20). Микола володів великим млином у Таганрозі, в районі Солдатського саду¹. Однак більше він уславився як композитор церковної музики й диригент таганрозької грецької Царекостянтинівської церкви. Належачи до впливової та багатой родини, він міг дозволити собі віддаватися цілком своєму покликанню. Імовірно, Микола Михайлович і його діти були російськими підданими, про що свідчать документи його дочки Вікторії². Помер Микола Аверіно в Таганрозі 17 травня 1889 р., а його дружина — Батуа Олександрівна — померла 4 квітня 1903 р. (Argenti, P. 1955, v. 2, p. 20). Імовірно, саме цьому подружжю Аверіно належав будинок у Таганрозі по вул. Грецькій, 33 (нині — 59)³.

Нашадки Миколи й Батути Аверіно швидко асимілювалися, остаточно відійшли від комерції та підприємництва, присвятивши себе культурній і громадській діяльності. Костянтин Миколайович Аверіно (бл. 1841, Таганрог —?) був скрипалем Таганрозького симфонічного оркестру, його син Микола (2 червня 1871, Таганрог — 13 травня 1950, Нью-Йорк) — видатним скрипалем, педагогом, мемуаристом, інший син — Семен (21 серпня 1874, Таганрог — 31 січня 1952, Париж) — адвокатом, журналістом та актором, онук — Володимир Семенович (2 вересня 1903, Москва — 14 листопада 1990, Париж) — шахістом та журналістом.

Таким чином, всебічне дослідження життя й діяльності представників таганрозької гілки Аверіно дає змогу висвітлити проблеми їхньої соціальної адаптації й національної самоідентифікації. Зміна світової торговельної кон'юнктури мала величезний вплив на долю родини: хтось залишав терени Російської імперії, ведучи далі торговельні та банківські операції в інших країнах, між тим деякі навпаки приймали російське підданство, поступово відходили від економічної діяльності, вступали на державну службу, зосереджували в своїх руках значні земельні маєтності, обиралися на громадські посади, присвячували себе добродійності та меценатству. Змінювалася матримоніальна політика представників роду — від традиційних шлюбів у середовищі хіоської аристократії до шлюбів з представниками багатонаціональної купецької й дворянської верхівки Російської імперії, що пришвидшувало соціальну адаптацію та культурну асиміляцію.

Морозан, В. 2014. *Деловая жизнь на юге России в XIX — начале XX века*. Санкт-Петербург: Дмитрий Булавин.

Новороссийский календарь на 1845 г. 1844. Одесса: Городская типография.

Решетов, С. 2009. Род Ипитис и его потомки. *Вісник Одеського історико-краєзнавчого музею*, Вип. 7. [Online]. Available at: <https://cutt.ly/njYHTPg> (Звернення: 15.10.2019).

¹ Греческая улица, дом 50/11. Исторический Таганрог. URL : <https://cutt.ly/mjYJvTl> (Обращение: 17.04.2018).

² РДИА, ф. 1412, оп. 29, д. 209, л. 6–6 об.

³ Греческая улица, дом 59. Исторический Таганрог. URL : <https://cutt.ly/QjYJboe> (Обращение: 17.04.2018).

Τερентьева, Η. & Τίσηenko, Γ. 2001. Πίδπριεμνιηκία δίαλνίηη γρεηκκίη κυπκίβ — βρατίβ Ραλλί. *Ποδβιηκνίη κί μεσηαηι: Γρεηκκί ηίδηριεμνίη ηα γρομαδσκίη δίακί β Υκραιίη ΧΥΙΙ—ΧΙΧ ση.* Κηίβ: Ηη-τ ίστορίη Υκραιίη ΗΑΗ Υκραιίη. Σ. 133–140.

Τομαζοβ, Β. 2016. Βρατίβ Υαηνίς ί Τομας Ραλλί ηα ίκνίη ηασηαδκίη: σοκίαλη αδαπηακίη κί εβολυοκίη (ΧΙΧ ση.). *Υκραιίησκίη ίστοριηκνίη ηυρναλ.* № 4. Σ. 53–71.

Τομαζοβ, Β. 2014. Γρεκίη-κίοκίς β Ροσίησκίη ίμπερηίη: σοκίαλη αδαπηακίη ηα ηακίοηαλη ηα σομοίδηηκίηκίη. *Υκραιίησκίη ίστοριηκνίη ηυρναλ.* № 4. Σ. 100–108.

Argenti, P. 1955. *Libro d'oro de la noblesse de Chio: 2 vol.* London: Oxford University Press.

Αυγηκίδης, Κ. 2004. *Θεόδωρος Παύλου Ροδοκαηάκης.* Χίος: Αλφα Πι.

Καρδάσης, Β. 2009. *Ο Ελληνισμός του Ευξείνου Πόντου.* Αθήηα: Εκδδσεις Μίληηος.

Μπελοοόσσοβα, Α. 2007. *Το Γέηοηο ηων Πεηροκκόκκίηων. Περίοδοη ηης Οδηησοό 19οσ — αρηέη 20οη αώ ηα.* Χίοη: Αλφα Πι.

Παπουλίδης, Κ. 1999. *Οι Ελληνες ηης Οδηησοό.* Θεησαλοηίηη.

Τόμαζοβ, Β. 2010. *Το Γέηοηο ηων Μαυρογορδάηων (Μαυροκορδάηων) σηη Ροσικίη Αηηοκραηορία. Ηισηορία ηοη γέηοηοηο μέηα από έγγραφα κηη γεγοηόηα.* Χίοη: Αλφα Πι.

Χαρηάυηη, Τζ. 1997. *Ιστορία ηης ελλίηοκίηηης ηαηιλίηης 19οη — 20οη αιώηαη.* Αθήηα: Εκδδσεις Νεφέλη.

Morozan, V. 2014. *Delovaia zhizn na iuge Rossii v XIX — nachale XX veka (Business Life in the South of Russia in the 19th — Early 20th Century).* St. Petersburg: Dmitrii Bulavin. [in Russian]

Reshetov, S. 2009. Rod Ipitisi i ego potomki (Family Ipitisi and His Descendants). *Visnyk Odeskoho istoriko-kraieznavchoho museiu*, Vyp. 7 [Online]. Available at: <https://cutt.ly/njYHTlg> [Accessed: 15.10.2019]. [in Russian]

Terenteva, N. & Tishchenko, H. 2001. Pidpyiemnytska diialnist hretskikh kuptsiv — bratviv Ralli [Business Activities of Greek Merchants — Brothers Ralli]. *Podvizhnyky i metsenaty. Hretski pidprietymsti ta hromadski diiachy v Ukraini XVII—XIX st.* Kyiv: Instytut istorii Ukrainiy Nan Ukrainiy. S. 133–140. [in Ukrainian]

Tomazov, V. 2016. Braty Yannis i Tomas Ralli ta yikhni nashchadky: sotsialna adaptatsiia i evoliutsiia (XIX st.) [The Brothers Jannis and Thomas Ralli and Their Descendants: Social Adaptation and Evolution (19th Century)]. *Ukraiïnskyi istorychnyi zhurnal.* № 4. S. 53–71. [in Ukrainian]

Tomazov, V. 2014. Hreky-khiostsi v Rosiiskii imperii: sotsialna adaptatsiia ta natsionalna samoidentyfikatsiia [Greeks-Khiotes in Russian Empire: Social Adaptation and National Identity]. *Ukraiïnskyi istorychnyi zhurnal.* № 4. S. 100–108. [in Ukrainian]

Argenti, P. 1955. *Libro d'oro de la noblesse de Chio: 2 vol.* [Libro D'oro of the Nobility of Chios: 2 vol.]. London: Oxford University Press. [in French]

Avgitidis, K. 2004. *Teodoros Pavlu Rodokanaki [Teodoros Pavlu Rodokanaci].* Chios: Alfa Pi. [in Greek]

Kardasis, V. 2009. *Ellinizmos tou Evksinu Pontu [Black Sea Hellenism].* Athens: Ekdosis Militos. [in Greek]

Belousova, L. 2007. *To genos ton Petrokokkinon. Periodos tis Odissu 19os — arkhes 20o eona [Family of Petrokochinos. Odessa's Period of the 19th — Early 20th Century].* Chios: Alfa Pi. [in Greek]

Papulidis, K. 1999. *I Ellines tis Odissu [Odessa's Greeks].* Θεησαλοηίηη. [in Greek]

Tomazov, V. 2010. *To genos ton Mavrogordaton (Mavrokordaton) sti Rosiki Avtokratoria. Istorია tu genus mesa apo engrafa ke gegonota [Family of Mavrogordatos (Mavrocordatos) in Russian Empire. History of the Family in the Documents and Facts].* Chios: Alfa Pi. [in Greek]

Kharlavti, G. 1997. *Istoria tis ellinoktitis natilias 19os — 20os eonas [History of Greek Shipping of the 19th — 20th Centuries].* Athens: Ekdosis Nefeli. [in Greek]